İstanbul Üniversitesi Yayın No: 4587
I S S N 1303-5746

# İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
# İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

REVIEW OF THE FACULTY OF THEOLOGY OF ISTANBUL UNIVERSITY

Hakemli Dergi

SAYI: 11
YIL: 2005

İSTANBUL - 2005

F.1

## İÇİNDEKİLER

**Doç. Dr. Hidayet AYDAR**
*Muavvizeteyn Üzerine Bir Değerlendirme* ..... 1-34

**Doç. Dr. Cafer Sadık YARAN**
*İslamda "Ahlakın Şartı" Kaç?: İslam "Erdem Etiği"Nin (Yeniden) Yapılandırılması Önerisi* ..... 35-55

**Yrd. Doç. Dr. Abdüsselam ARI**
*İslâm Hukukuna Göre Hukuk ve Ceza Davalarında Zamanaşımı* .....57-88

**Yrd. Doç. Dr. Mustafa KARATAŞ**
*Fazlur Rahman'ın İslamî İlimlerde Metodoloji Arayışı* ..... 89-106

**Arş. Gör. Dr. Servet BAYINDIR**
*Çağdaş Murâbahaya Etkisi Bakımından Fıkıhta Va'din Bağlayıcılığı Meselesi* .....107-120

**Arş. Gör. Recep ALPYAĞIL**
*"Dil Oyunları" ve "Aile Benzerliği" Analojilerinden, Meşşailerin Felsefe Din Münasebetine Olan Katkılarını Yeniden Yapılandırmaya Bir Yol Çıkar Mı?* ..... 121-136

**Yazan: Muhammed Zahid el-Kevserî**
**Çev.: Okt. Musa ALAK**
*Gelenbevî İsmâil Efendi* ..... 137-154

**Arş. Gör. Ahmet Hamdi FURAT**
Kitap Tanıtma ..... 155-159

**Arş. Gör. Mehmet ALICI**
Kitap Tanıtma .....161-164

# GELENBEVÎ İSMÂİL EFENDİ*

(Manisa-Gelenbe 1143/1730 – Yunanistan-Yenişehr-i Fenâr 1205/1791)

**Muhammed Zâhid el-Kevserî****
**Çeviren: Musa ALAK*****

## ÖZET

İdeal din âlimi; dînî ilimleri çok iyi bilmekle birlikte kendi döneminin müsbet bilimlerinden de mümkün olduğu kadar haberdar olan ve bu iki alandaki bilgileri arasında denge kurarak birbirlerinin sınırlarını aşmasına izin vermeyen âlimdir. İşte böyle örnek âlimlerden biri de, XII/XVIII. asırda yaşamış olan Gelenbevî İsmâil Efendi'dir. Gelenbevî, birçoğu medreselerde ders kitabı olarak kabul edilen, gramer, belâgat, mantık, felsefe, münâzara, kelâm, matematik, astronomi ve mîkât (namaz vakitlerini belirleme) ilimlerine dair yazdığı eserlerle, hem İslâm hem de Batı dünyasını kendisine hayran bırakmıştır. el-Kevserî bu makalesinde, kendi ilmî silsilesinde de yer alan Gelenbevî'yi ve onun hocası Ayaklı Kütüphane lakaplı Müftîzâde Mehmed Emîn Efendi'yi, eserlerini bilen fakat hayatı hakkında yeterli malûmata sahip olmayan Mısırlılara ve diğer İslâm dünyasına daha yakından tanıtıyor.

**Anahtar Kelimeler:** *Gelenbevî, Huzur Dersleri, Ders Vekâleti, Logaritma.*

---

* Bu yazı Muhammed Zâhid el-Kevserî'nin, *Makâlâtü'l-Kevserî* (Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 1414/1994, s. 553-561) içinde yer alan "Tercemetü'l-'Allâme İsmâîl el-Gelenbevî ve Lem'atün min Enbâi Ba'zı Şüyûhih" başlıklı makalesinin tercümesidir. Yazı daha önce *Mecelletü'l-İslâm* (sayı: 16, yıl: 1357/1938)'da yayınlanmıştır. Başlıklar tarafımızdan konmuştur. Ayrıca dipnotlar tarafımızdan ilâve edilmiş olup, yazara ait tek dipnot metin içine alınmıştır.

** Muhammed Zâhid el-Kevserî (Düzce 1296/1879-Kahire 1371/1952). Biyografisi için bkz. Ahmed Hayrî, "el-İmâm el-Kevserî", *Makâlâtü'l-Kevserî*, s. 25-98; Kevserî, *Hanefî Fıkhının Esasları* (çev. Abdülkadir Şener-M. Cemal Sofuoğlu), Ankara, 1982, s. 5-9 ("Çevirenlerin Önsözü"); *Muhammed Zâhid el-Kevserî Hayatı-Eserleri-Tesirleri* (Haz. Necdet Yılmaz), İstanbul: Seha Neşriyat, 1996.

*** İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâgati Okutmanı.

**SUMMARY**
**ALLAMAH GALANBAWI ISMAIL HODJA**

An ideal religious scholar is such a person that he knows religious sciences very well, he is possessed of information about positive sciences in his period of time as much as possible, and at the same time he does not allow these two sciences to go beyond the bounds of each other by keeping the balance between his knowledge concerning these two fields. One of such exemplary scholars is Galanbawi Ismail Hodja, who lived in XII/XIIIth century. Both Islamic and Western worlds admired to his works dealing with grammar, rhetoric, logic, philosophy, theology, mathematics, astronomy and the appointed time, which were accepted as text-book in the high school, medresses for centuries. In this article, al-Kawthari let Galanbawi, who is among his academic chain, and Galanbawi's teacher Muftizadah Mahmad Amin Hodja know to Egyptian people and the other Islamic world, who knew his works but did not know his life sufficiently.

**Key Words:** *Galanbawi, Lecture in the Sultan's Presence, Representation of Lecture (Department of Education), Logarithm.*

## GİRİŞ

Din âliminin delillerinin gücünü, kabiliyetlerinin harekete geçmesini, doğru akıl yürütmesini, anlatımının açık olmasını ve manaların derinliklerine nüfuzunu arttıran hususlardan biri, çok iyi bildiği dînî ilimler yanında müsbet (kevnî) ilimlerden de daha çok haberdar olmasıdır. Aklî ve naklî ilimleri şahsında toplayan âlim, bütün devirlerde âlimler arasındaki en yüksek konuma sahip olur. Ancak bunun için, o âlimin, aklî ve naklî ilimlerden birinin diğerinin sınırını aşmasına izin vermeyerek bu alanlardaki bilgileri arasında dengeyi koruması şarttır. İşte böyle bir âlim, âlimlerin göz aydınlığı ve döneminin alın akı olur. Bu alanların herhangi birinde yetersiz olan kişi; düşünce ufku dar, görüş mesafesi kısa, tutucu veya inkârcı olur. Her ikisini şartına uygun olarak kendisinde toplayan kişi ise; dine hizmet etmeye ve başarılı âlimler yetiştirmeye muvaffak olur.

Geçen hicrî asrın (XII./XVIII. yy.) başlarında din ilmi ile döneminin riyâziyyat ve tabîiyyat bilgilerini şahsında toplayanlardan biri de; mantık,

münâzara âdâbı, usûlü'd-dîn (kelâm), cebir, hesap, hendese ve benzeri ilimlerle ilgili faydalı eserler yazan Gelenbevî İsmâil Efendi'dir. Onun eserleri büyük bir şöhrete ulaşmış ve kısa zamanda her yere yayılmıştır. Ancak bu diyarın (Mısır) âlimlerinin rahatlıkla ulaşabilecekleri kitaplarda (ne yazık ki) bu eşsiz âlimin yeterli bir biyografisi yoktur. Bundan dolayı onun biyografisini yazmayı ilim ehli için faydalı gördüm.

İşte onun bu alanda yazılan kitaplardan özetlenmiş biyografisi:[1]

## A- ADI, DOĞUMU VE AİLESİ

Gelenbevî; allâme, muhakkık, riyâziyeci, mantıkçı, usûlcü, cedelci, münâzaracı, fakîh, kādı, Şeyh İsmâil b. Mustafa b. Mahmûd'dur. "Gelenbevî" adı; Batı Anadolu'da İzmir[2] vilâyetinin Saruhan sancağının Kırkağaç kazâsına bağlı Gelenbe (كلنبه: Kâf-ı Fârisî ve iki fetha, bir sükûn ile) beldesine nisbettir.[3] Gelenbevî, 1143/1730 yılında oradaki bir ilim ve fazilet evinde doğdu. Dedeleri nesiller boyunca adı geçen beldede müderrislik ve müftîlik görevlerini yürütegelmişlerdi.

---

[1] Gelenbevî'nin biyografisi için ayrıca bkz. Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet* (Tertîb-i Cedîd), İstanbul: Matbaa-i Osmâniye, 1302-1303, IV, 211-213; Sâlih Zeki, *Kāmûs-i Riyâziyyât*, İstanbul, 1315, I, 318-321; a.mlf., *Âsâr-ı Bâkıye*, İstanbul, 1329, II, 294-301; İbnülemîn Mahmûd Kemâl İnal, *Gelenbevî*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi İbnülemin Bölümü, nr. 3561; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, I ve II. Ciltler, 1333, III. Cilt, 1342, II, 8; III, 293-297; a.mlf, *Aydın Vilâyetine Mensûb Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli* (haz. M. Akif Erdoğan), İzmir: Akademi Kitabevi, 1994, s. 44-50; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara: TTK, 1988, IV/2, 622-623; Kemal Zülfü Taneri, *Türk Matematikçileri*, İstanbul, 1958, s. 61-68; Ebül'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri* (nşr. İsmet Sungurbey), İstanbul, 1966, II-III, 262-265, 931-945; Abdülkuddûs Bingöl, *Gelenbevî İsmail*, Ankara, 1988; Şerafettin Gölcük–Metin Yurdagür, "Gelenbevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XIII, 552-555; Cevat İzgi, Osmanlı Medreselerinde İlim, Riyâzî İlimler, I. Cilt, İstanbul: İz Yayıncılık, 1997, s. 254-255, 309, 442; Ekmeleddin İhsanoğlu-Ramazan Şeşen-Cevat İzgi, *Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi*, İstanbul: IRCICA, 1999, I, 251-259; Ömer Aydın, *Türk Kelâm Bilginleri*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2004, s. 76-77.

[2] Kaynakların çoğunda "Aydın" vilâyeti olarak geçer. Doğrusu da odur. Çünkü o dönemde İzmir de Aydın vilâyetine bağlı bir sancaktı. Bkz. Şemseddin Sâmî, *Kāmûsü'l-A'lâm*, İstanbul: Mihran Matbaası, 1314, V, 3878; Sâlih Zeki, *Kâmûs-i Riyâziyât*, I, 318; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, II, 8; III, 293.

[3] Günümüzde ise Manisa ilinin Kırkağaç ilçesine bağlı bir beldedir.

## B- ÇOCUKLUĞU VE İLİM TAHSİLİNE BAŞLAMASI

Gelenbevî henüz çocukken babası vefat etti. Onun eğitimiyle ilgilenecek kimse yoktu. Bir süre akranlarıyla birlikte oyun ve eğlenceye daldı. Bir gün arkadaşlarıyla birlikte eğlenip ceviz oynarken tesadüfen babasının arkadaşlarından biri geldi ve "*Yazıklar olsun sana! Babaların ve dedelerin ilimle meşhur şu kişiler olduğu halde sen günlerini oyun ve eğlenceyle geçiriyorsun!*" diyerek onu payladı. Bu söz Gelenbevî'ye çok dokundu ve hemen İstanbul'da ilim tahsil etmeye hazırlayacak olan temel bilgileri öğrenmeye kendini verdi. Sonra İstanbul'a gitti ve dolunayı kemâle erinceye (olgunlaşıp parlak bir âlim oluncaya) kadar oranın eşsiz hocalarından ilim öğrendi.

## C- HOCALARI

Gelenbevî'nin çok istifade ettiği hocalarından bazıları şunlardır:

### 1- Yâsîncizâde Osman Efendi

Allâme Şeyh Osman b. Mustafa b. İbrâhim el-Yâsînî (v. 1178/1764).[4]

Bu zât, Kilisli Ali b. Hüseyin'in;[5] o, Kāzâbâdî Ahmed b. Mehmed'in (v. 1163/1750);[6] o, "Tefsîrî" lakabıyla tanınan Sivaslı Mehmed b. Hamza ed-Debbâğ'ın (v. 1111/1699);[7] o, Abdullah el-Cezerî'nin[8] arkadaşı Ali el-Kûrânî'nin;[9] o ise, Ahmed el-Mücelî'nin[10] öğrencisidir ki, bu sonuncu zâtın senedi (ilmî silsilesi) meşhurdur.[11]

---

4 el-Kevserî, *et-Tahrîru'l-Vecîz fîmâ Yebteğîhi'l-Müstecîz* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Halep: Mektebetü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, 1413/1993, s. 21 (Bu eserden bold olarak verdiğimiz sayfa numaraları, metinde adı geçen şahısla ilgili daha fazla bilginin bulunduğu yerleri gösterir.); Ebül'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, 363-364 (Vefat tarihini -*Sicill-i Osmânî*'den naklen- 1187/1773 olarak verir).

5 el-Kevserî, *et-Tahrîru'l-Vecîz*, s. 21.

6 el-Kevserî, *et-Tahrîru'l-Vecîz*, s. 37-38 (nr:12); 20, 21, 45; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 404; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1974, II, 400; Mustafa Öz, "Kazâbâdî", *DİA*, XIII, 120-121.

7 el-Kevserî, *et-Tahrîru'l-Vecîz*, s. 36 (nr: 9).

8 el-Kevserî, *et-Tahrîru'l-Vecîz*, s. 20.

9 el-Kevserî, *et-Tahrîru'l-Vecîz*, s. 20, 36.

Yâsîncizâde, fıkıh alanındaki geniş bilgisiyle ve çeşitli ilimlerin kaidelerini hatırlayıp güzel bir şekilde sunmasıyla tanınmıştır.

**2- Ayaklı Kütüphane Müftîzâde Mehmed Emîn Efendi**

Antalya müftîsinin oğlu olarak tanınıp, "*Müftîzâde-i Kebîr*" diye adlandırılan, "*Ayaklı Kütüphane*" lâkaplı, eşsiz allâme, derin âlim Seyyid Mehmed Emin b. Yûsuf b. İsmâil b. Abdüllatîf el-Adâlî/el-Antâlî (Antalya 1112/1700-İstanbul 1212/1797).[12]

Bu zât, Gelenbevî'nin ilimlerdeki temel dayanağıdır. Gelenbevî ondan icâzet almıştır. Kuvvetli hâfızası, ince anlayışı, ilimlerdeki geniş bilgisi ile Allah'ın bir mucizesi idi. Öyle ki büyük allâme, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'nin yazarı Ahmed Cevdet Paşa (v. 1312/1895),[13] büyük *Târih*'inde şöyle der: "*Ondan sonra ilimlerde onun derecesine yakın hiç kimse İstanbul'a ayak basmamıştır.*"[14] Halbuki Cevdet Paşa; Müfessir el-Âlûsî (v. 1270/1854),[15] Allâme Muhammed et-Temîmî (v. 1287/1870)[16] vb. meşhurların İstanbul'a geldikleri zamana yetişmiştir. Ayrıca o, sözlerinde mübâlağa yapma alışkanlığı olan biri de değildir.

Bu arada Gelenbevî'nin bu hocasından bir miktar bahsetmekte bir sakınca yoktur (sanırım). Zira Gelenbevî, bu eşsiz üstadın bizzat kendi eliyle diktiği bir fidandır. Hocanın mahareti ile öğrencinin kabiliyetlerinin gelişmesi arasındaki ilişki ise inkâr edilemeyecek bir husustur:

---

[10] el-Kevserî, *et-Tahrîru'l-Vecîz*, s. **18**, 20, 32.

[11] Bu paragraf makalenin aslında dipnot olup tarafımızdan metin içine alınmıştır.

[12] el-Kevserî, *et-Tahrîru'l-Vecîz*, s. 39 (nr: 14) 19, 28, 45, 61; Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, IV, 210-211; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 215 (Vefat tarihini 1223/1808 olarak verir); Ebül'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, 204-207, 874-875 (Mezar taşını gören Fâzıl Ayanoğlu'na dayanarak vefat tarihi konusunda Bursalı Mehmed Tâhir'i haklı bulur).

[13] Yusuf Halaçoğlu-M. Akif Aydın, "Cevdet Paşa", *DİA*, VII, 443-450.

[14] Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, IV, 210-211.

[15] el-Kevserî, *et-Tahrîru'l-Vecîz*, s. 22, 24, 47, 72, 73; Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdullâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî. Meşhûr *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî* adlı tefsirin sahibidir. Bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, II, 743-751; Muhammed Eroğlu, "Âlûsî, Şehâbeddîn Mahmûd", *DİA*, II, 550-551.

[16] Muhammed b. Ali et-Temîmî et-Tûnisî. Bkz. el-Kevserî, *et-Tahrîru'l-Vecîz*, s.7, 65, **72**, 73; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 9. baskı, Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1990, VI, 299-300.

Müftîzâde, 1112/1700 yılında Antalya'da doğdu. İlimleri: 1- *Mir'âtü'l-Usûl*'e[17] *Hâşiye* yazan Antakyalı Abdürrezzâk b. Mustafa'nın[18] öğrencisi olan babasından, 2- Allâme Kāzâbâdî Ahmed'in öğrencisi olan Ebû Saîd Muhammed b. Mustafa el-Hâdimî'den (v. 1176/1762),[19] 3- Otuz ciltlik *Necâhu'l-Kārî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî* adlı eserin sahibi, muhaddis, Amasyalı Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed'den (v. 1167/1754)[20] ve 4- Babasının öğrencisi, meşhur Allâme Kayserili Ali en-Nisârî'den (v. 1111/1699)[21] icâzetli, aslen Eriklili olan Nevşehir müftîsi Ahmed Hâzim b. Abdullah'dan (v. 1281/1864)[22] öğrendi. Bu zâtların ilmî silsileleri, hocalarımızın hocalarının -Allah onlara rahmet eylesin- icâzetnâmelerinde genişçe yer almaktadır.

Müftîzâde, ilimleri hocalarından tamamladıktan sonra, tesadüfen Şeyhülislâmlık Ders Vekâleti'nin[23], meşhur kıdemli müderris âlimler arasında bir imtihan yapmaya hazırlanmakta olduğunu öğrendi. Bu imtihanı kazanan yüksek maaşlı büyük bir göreve atanacaktı. O sıralarda medreselerdeki eğitimin fiilen yürütülmesinden sorumlu olan Ders Vekâleti görevini, büyük eserler ve şöhret sahibi, ilminden istifade etmek için öğrencilerin her yerden kendisine geldiği, büyük allâme, hocaların hocası, Şeyh Kāzâbâdî Ahmed b. Muhammed yürütüyordu. Bu zât o kadar gururlu idi ki kendi döneminin büyük âlimlerine bile küçümseyici gözlerle bakardı. Gelenbevî'nin hocası, hemen Kāzâbâdî'ye gidip birbirleriyle yarışacak olan o büyüklerle birlikte imtihan edilmek üzere

---

[17] Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmûz b. Ali (v. 885/1480)'nin fıkıh usûlüne dair meşhur eseri. Bkz. Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara: TDV Yayınları, 1990, s. 102-103.

[18] el-Kevserî, *et-Tahrîru'l-Vecîz*, s. 20.

[19] el-Kevserî, *et-Tahrîru'l-Vecîz*, s. 38 (nr:13), 10, 19, 20, 31, 34, 45, 48, 61, 73; Mustafa Yayla, "Hâdimî, Ebû Saîd", *DİA*, XV, 24-26.

[20] el-Kevserî, *et-Tahrîru'l-Vecîz*, s. 37 (nr: 11), 19, 28, 43; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 364-366; Ahmet Tobay, *Yûsufefendizâde Abdullah Hilmi ve Hadis Şerhçiliğindeki Yeri*, Basılmamış doktora tezi, M.Ü.S.B.E., İstanbul, 1991.

[21] el-Kevserî, *et-Tahrîru'l-Vecîz*, s. 33-34 (nr:7), 18, 19, 20, 21, 43.

[22] Ahmed Hâzim es-Sağîr. Bkz. el-Kevserî, *et-Tahrîru'l-Vecîz*, s. 12, 24, **60**; Ebül'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, 175.

[23] Ders Vekâleti: Medreselerdeki eğitim ve öğretimi düzenlemek üzere hicrî XI. asrın sonlarında Şeyhülislâmlık makamına bağlı olarak kurulan daire. bkz. el-Kevserî, *et-Tahrîru'l-Vecîz*, s. 45-47 (33 ders vekilinin listesini de veriyor. 32. sırada makalenin yazarı el-Kevserî bulunmaktadır. 15 Ağustos 1336/1920'de yazılan tayin irâde-i seniyyesi için bkz. Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı*, İstanbul: İBB Kültür İşleri Dairesi, 1996, III, 371-372, 461); Mehmet İpşirli, "Ders Vekâleti", *DİA*, IX, 183-184.

kendi adının da kaydedilmesi için emir vermesini talep etti. Kāzâbâdî, önemsemez bir tavırla: "*Bu, çok büyük bir görev için yapılan önemli bir imtihandır. İlim talebesi bir yana, meşhur olmayan müderris âlimlerin bile imtihana başvurarak bu kızlara (görevlere) talip olma hakkı yoktur*" dedi. Müftîzâde bu sözü duyunca: "*Maksadım onlarla rekabet etmek değildir. Benim amacım, kenarda köşede kalmış hazineleri ortaya çıkarmaktır*" diye cevap verdi. Kāzâbâdî, henüz talebe saydığı birinden bu cür'etkâr cevabı duyunca afalladı. Halbuki onun yüksek ilmî otoritesinden dolayı dönemindeki büyük âlimler bile böyle bir cevaba cesaret edemezlerdi. Bunun üzerine Kāzâbâdî: "*İstediğin (gibi) olsun!*" dedi.

İmtihan için yarışmacılar çağrılınca ilk kalkan Müftîzâde oldu. Kāzâbâdî'nin çeşitli ilimlerle ilgili bu imtihandaki sert tavrını ise hiç sormayın!.. Fakat Müftîzâde'nin, taşıp fışkıran bilgisiyle naklî ve aklî ilimlerle ilgili soruları silip süpüren engin bir deniz olduğunu görünce, eli böğründe kaldı. Nihayet onun üstünlüğünü itiraf etmeye ve yanına oturmasını işaret ederek onu yüceltmeye mecbur kaldı; şahidler huzurunda ona: "*Sen hakikaten ayaklı bir kütüphanesin!..*" dedi. Böylece "*Ayaklı Kütüphane*", ömrü boyunca onun lâkabı olarak kaldı. Bu, onun büyük şöhretinin başlangıcıdır. Kāzâbâdî'nin vefatından sonra ise, meydan tamamen Müftîzâde'ye kaldı; dönemindeki zor problemlerin çözümünde rakipsiz tek merci oldu. Hatta asrındaki büyük iddia sahipleri bile, onun engin ilmi önünde eriyip yok oldular.

Müftîzâde'nin yeni yeni meşhur olmaya başladığı sıralarda meydana gelen bir olay şöyledir: Allâme Mustafa b. Muhammed es-Sefercelânî (v. 1179/1765)[24] İstanbul'a gelmişti. Keskin bir zekâya, edebî ve aklî ilimlerde derin bir bilgiye sahipti. Öyle ki, el-Murâdî (v. 1206/1791),[25] onun hakkında: "*Aklî ilimlerde Allah'ın âyeti*" diyor[26]. İşte bu zât, vezirlerin ilim meclislerine uğruyor, âlimlere karşı çeşitli ilimlerle ilgili büyük iddialar ileri sürüyor ve Pâyitaht âlimlerini küçümseyici sözler söylüyordu. Böyle bir durum, *Sefînetü'r-Râğıb ve Defînetü'l-Metâlib*'in müellifi, âlim vezîr Mehmed Râgıb Paşa'nın (v.

---

[24] ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 241.

[25] el-Murâdî, Ebü'l-Fazl Muhammed Halil b. Ali b. Muhammed b. Muhammed Murâd el-Hüseynî. Bkz. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 118.

[26] el-Murâdî, *Silkü'd-Dürer fî A'yâni'l-Karni's-Sâniye Aşer*, Mısır, 1301, IV, 209'dan naklen: ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 241.

1176/1763)[27] meclisinde de meydana gelince Paşa, onunla nazikçe ona haddini bildirecek bir Pâyitaht âlimini bir araya getirmek istedi. Nihayet onu ve Müftîzâde'yi köşkündeki bir akşam toplantısına davet etti. Orada, ona Pâyitahttaki ilmin seviyesini bildirecek ve onun Pâyitaht âlimleri hakkındaki ileri geri lâflarını susturacak ilmî tartışmalar cereyan etti. Meşhur olduğu üzere üç saat süren bu meclis, en latîfeli ilim meclislerden biri idi.

Müftîzâde'nin hoş hâllerinden biri de şudur:

Muhtelif zamanlarda, özel meclislerde, kendi dönemlerinin meşhur âlimleri arasında ilmî tartışmalar yaptırmak, İslâm sultanlarının eski devirlerden beri uygulayageldikleri bir âdetti. Büyük bir âlimin ders verdiği, güzel itiraz ve görüş serdetmekle tanınmış başka âlimlerin tartışmacı olarak katıldığı bu meclislere, dönemin sultanı ve vezirleri de dinleyici olarak katılırdı. Bu meclisler, bir yandan kalplerdeki dinî şuuru besler; diğer yandan idarecilerin âlimleri yakından tanıyarak tayin ve terfilerde görevleri ehline vermeleri için bulunmaz bir fırsat olurdu.

Tarih sayfaları, el-Mansûr (136-158/754-775), el-Mehdî (158-169/775-785), er-Reşîd (170-193/786-809), el-Me'mûn (198-218/813-833) ve diğer Bağdat halifelerinin[28] dönemlerinde akdedilen böyle meclislerin haberleriyle süslüdür. Mısırda Bahrî Memlûkleri (648-784/1250-1382)[29] ve Burcî Memlûkleri (784-923/1382-1517)[30] döneminde, sultanların topladığı meclislerde, âlimlerin sultan ve vezirlerin huzurunda cereyan eden tartışmaları da böyledir. İşte Ebü'l-Mehâsin'in (v. 874/1470)[31] *en-Nücûmü'z-Zâhire* adlı eserinde zikrettiği Allâme eş-Şems ed-Deyrî'nin (v. 827/1424)[32] el-Müeyyed

---

[27] Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Hüseyin Yorulmaz, *Koca Ragıb Paşa*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1998.

[28] Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâsîler", *DİA*, I, 31-48.

[29] İsmail Yiğit, *İslâm Tarihi*, VII, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1991, s. 23-94; Kâzım Yaşar Kopraman, "Bahriyye", *DİA*, IV, 512.

[30] İsmail Yiğit, *İslâm Tarihi*, VII, 95-133; Kâzım Yaşar Kopraman, "Burciyye", *DİA*, VI, 419-420.

[31] İbn Tağrîberdî: Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrîberdî el-Atâbekî el-Yeşbugavî ez-Zâhirî. Bkz. Mustafa Çuhadar-İsmail Yiğit, "İbn Tağrîberdî", *DİA*, XX, 385-388.

[32] Kādılkudât Şemsüddîn Muhammed b. Abdullâh b. Sa'd el-Makdisî ed-Deyrî. Bkz. el-Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay, *el-Fevâidü'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye*, Mısır, 1324, s. 178-179.

Câmii'nde verdiği ders[33] ve ondan önce Allâme el-Alâ es-Sîrâmî'nin (v. 790/1388)[34] ez-Zâhir Câmii'nde verdiği ders[35]... Hadis şeyhlerinin el-Kal'atü'l-Mısriyye'de sultanların, vezirlerin ve âlimlerin huzurunda verdikleri hadîs derslerine gelince, eskilerden tarihlerinde bunlara işaret etmeyen yok gibidir... Bütün bunlar, hep o yüce amaç içindi.

Osmanlı Devleti de uygulanagelen edilen bu âdeti sürdürüyordu. Yetkililer, her yıl sekiz büyük âlim seçer; onlardan her biri Ramazan ayının belli bir gününde Padişahın sarayında *Beyzâvî Tefsîri*'nden[36] dinî bir ders verirdi. Her âlimin (mukarrir) dersine sayıları on beşten az olmayan bir grup âlim (muhataplar) de katılır ve ders veren âlimin söylediklerini tam bir hürriyet içinde tartışırlardı. Onların bu ilmî tartışmaları, Padişah Hazretleri'nin görüp duyacağı bir yerde ve vezirlerin huzurunda cereyan ederdi. Bu güzel âdet, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam etmiştir.[37]

Sultan I. Abdülhamîd (1187-1203/1774-1789) döneminde âlimlerin bu derslerdeki tartışmaları hoş görülemeyecek bir sınıra ulaşmış; ilimdeki dereceleri birbirine yakın olduğundan ne mukarrir ikna edebilmiş ne de muhatap verilen cevaba kanaat etmiştir. Bunun üzerine Müftîzâde-i Kebîr'in, tartışmalarda hakem olarak hata edene "hata ettin", isabet edene "isabet ettin" demesi için, bütün derslere katılmasına dair emr-i sultânî sâdır olmuştur. Böylece onun sözü herkes tarafından kabullenildiği için, dersler iptal edilmeden tartışma suları yatağına dönmüştür.

Müftîzâde, 1212/1797 yılında yüz yaşında vefat edinceye kadar, nesiller boyunca âlimler yetiştirmeye devam etmiştir. Bütün öğrencilerinden sonra vefat

---

[33] İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-Zâhire*, Mısır, ty., XIV, 91.

[34] Alâüddîn Ahmed b. Muhammed es-Sîrâmî el-Acemî. Bkz. İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-Zâhire*, XI, 316.

[35] İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-Zâhire*, XI, 244.

[36] Kādî Beyzâvî, Nâsıruddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî (v. 685/1286)'nin *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl* adlı meşhur tefsiri. Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "Beyzâvî", *DİA*, VI, 100-103; İsmail Cerrahoğlu, "Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl", *DİA*, XI, 260-261.

[37] Bu derslere "huzur dersleri", dersi veren âlime "mukarrir", dinleyen tartışmacı âlimlere ise "muhatap" denirdi. Geniş bilgi için bkz. Ebül'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri*; Mehmet İpşirli, "Huzur Dersleri", *DİA*, XVIII, 441-444. Gelenbevî de 1197/1783 yılı Ramazan'ındaki huzur derslerine muhatap olarak katılmıştır. Ebül'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri*, I, 116-117.

ettiğinden, âlî isnâda sahip olmak isteyen öğrencilerinin öğrencilerinden pek çoğu, onun da derslerine katılarak icâzet almıştır.

İşte Gelenbevî, böyle büyük bir âlimden icâzet almıştır. Dolayısıyla eserlerinde hârikalar meydana getirmesinde şaşılacak bir şey yoktur!..

## D- MESLEK HAYATI VE VEFATI

Gelenbevî, 1177/1763 yılında müderris âlimler sınıfına geçmek için yapılan imtihanı (ruûs imtihanı) kazandı. Ders verip eser yazmaya ve karşılaştığı zor meselelerin çözümünde hocasına müracaat etmeye devam etti. Nihayet 1204/1790 yılında Tesalya'daki Yenişehr-i Fenâr'a kadı tayin edildi. 1205/1791 yılında Şeyhülislâm'dan azarlayıcı bir mektup aldıktan sonra orada vefat etti.[38] Oradaki mezar taşında şunlar yazılıdır: "*Sâbıkan Yenişehir kadısı, efdalü'l-müteahhirîn, umdetü'l-musannifîn, merhûm ve mağfûrun leh Gelenbevî İsmâil Efendi rûhîçün Fâtiha*". Yunanlıların bugün onun kabrini koruyup korumadıklarını bilmiyorum.[39]

## E- RİYÂZÎ İLİMLERDEKİ DEHASI

Gelenbevî'nin riyâzî ilimlerdeki dehâsını gösteren bazı olaylar şöyledir:

Pâyitahta bir Fransız mühendis gelip Reîsülküttâb[40] (Dışişleri Bakanı) ile görüşerek: "*Osmanlıların başkentinde riyâzî ilimleri iyi bilen ve* -uzattığı bir logaritma cetvelini göstererek- *bunu anlayan biri var mıdır?!..*" diye sormuş.

---

[38] Gelenbevî kadılık görevini yürütürken devrin şeyhülislâmı Hamîdîzâde Mustafa Efendi (v. 1208/1793)'den, hilâl konusunda rü'yetten ziyade hesaba dayanan görüşlerini ağır bir şekilde eleştiren resmî bir yazı aldı. Bu haksız tenkit karşısında çok üzülen ve beyin kanaması geçirerek felç olan Gelenbevî kısa bir süre sonra Yenişehir'de vefat etti. Kabrinin Yenişehir'de Bayraklı Câmii Kabristanı'nda veya Yunanistan'ın Tesalya bölgesindeki Kostem Köprüsü'nün yakınında inşa edilen bir türbede bulunduğu nakledilmektedir. Bkz. Şerafettin Gölcük – Metin Yurdagür, "Gelenbevî", *DİA*, XIII, 553.

[39] Vâiz Hacı Cemal Efendi'nin (Cemal Öğüt) verdiği bilgiye göre, "Yunanlılar da eserlerinden istifâde ettiklerinden dolayı türbeyi muhafaza ve her zaman ziyaret ediyorlar". Bkz. Ebül'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, 264.

[40] O zamanki Reîsülküttâb, Mehmed Râşid Efendi (v. 1212/1798) olmalı. Bkz. Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, VI, 222-223.

Reîsülküttâb, o mühendisi Gelenbevî'ye havale edip evine göndermiş. Mühendis hocayı, hocanın kıyafetini ve evinin durumunu görünce aradığını bulamadığını sanmış. Yine de cetveli hocanın yanında bırakıp belirlediği bir günde cevap vermesini istemiş. Belirlenen zamanda gidince, hocanın iki makaleden (bölüm) oluşan, son derece güzel ve ayrıntılı, faydalı bir risâle yazmış olduğunu görmüş. Logaritma cetvelleri o dönemde Avrupa'da daha yeni icat edilmiş olduğundan mühendis hayretlere düşmüş ve Reîsülküttâb'a: "*Eğer bu âlim bizim ülkemizde olsaydı ağırlığınca altın ederdi!..*" demiş. Sonra Reîsülküttab'dan Üstad Gelenbevî'nin resmini çekmek için izin istemiş. Bunun üzerine onu Reîsülküttâblığa davet etmişler. Kıyafetini görünce uygun bulmamışlar; direnmesine fırsat vermeden çıkarıp o dönemde vezirlerin giydikleri tarzda bir kürk giydirmişler. Böylece mühendis, Gelenbevî'nin resmini çekmiş.[41] Daha sonra Gelenbevî kürkü çıkarıp resme bakmış ve "*Elhamdülillâh! Kendimi kürk giymiş olarak da gördüm*!.." demiş. Bu olay, 1201/1787 yılında meydana gelmiş.

Sultan III. Selim (1203-1222/1789-1807) döneminde ordu, İstanbul Kâğıthane'de Padişah'ın huzurunda bir geçit töreni yapmış. Orada birtakım savaş tatbikatları yapıldıktan sonra, belirli bir hedefe humbaralar (havan topları) atılmış. Fakat atılan mermiler hedefi ıskalayıp isabet etmemiş. Padişah humbaranın kuvveti, hedefin uzaklığı ve humbaranın yönlendirilmesiyle ilgili hesaplamalarda yapılan bu hataya öfkelenmiş. O zaman humbaranın nasıl atılacağı ile ilgili hesaplar, bugünkü mükemmelliğine henüz ulaşmamış. Bunun üzerine Padişah'ın yakınlarından biri, Gelenbevî'nin ince hesaplar ve mekanik hususlardaki dehasından bahsetmiş. Gelenbevî getirilmiş, Padişah ona humbaraların konumlarını düzeltmesini emretmiş. Gelenbevî, hemen humbaranın gücünü, merminin ağırlığını ve hedefin uzaklığını hesaplamış ve buna uygun olarak humbaraların konumlarını düzeltmiş. Sonra hedefe atış yapılmasını istemiş. Binlerce seyircinin alkışları altında mermilerin hepsi peşpeşe hedefe isabet etmiş. Gelenbevî'nin bu işi, Padişah'ın çok memnun olmasına sebep olmuş ve zaman durdukça Gelenbevî'ye ve nesline[42] her gün on

---

41 Gelenbevî'nin minyatürü ve fotoğrafı için bkz. Ebül'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, 932-933.

42 Gelenbevî'nin nesli için bkz. Ebül'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, 945.

iki rıtıl[43] pirinç tahsis edilmesini emretmiş. Biz memleketten ayrıldığımızda onun torunları hâlâ bu miktar pirinci alıyordu.

O dönemdeki büyük fen adamlarının âciz kaldığı bir şeyi din hocalarından birinin yapabilmesi ne kadar hoş bir manzara!.. Oradaki orman yeryüzü değişene (inkılâba) kadar arslansız kalmazdı. Rasathane müdürü günümüze kadar hep hocalardan olurdu. Meşhur riyâziyeci, denizci Ziyâ Bey, Reîsülfelekiyyîn Allâme Şeyh Hüseyin el-Karlevî'nin[44] öğrencisiydi ve biz memleketten ayrıldığımızda ondan ders almaya devam ediyordu. Takvâ sahibi bu Karlevî Hoca'nın hayatı ilginçliklerle doludur. Eğer hâlâ yaşıyorsa Allâh uzun ömürler versin, vefat ettiyse rahmet eylesin!

## F- ESERLERİ

Gelenbevî'nin Logaritma hakkındaki iki risâlesinden[45] başka şu eserleri de vardır:

3- ed-Devvânî'nin (v. 908/1502)[46] Usûlü'd-dîn (Kelâm) ilmine dair *Şerhu'l-Adudiyye* adlı eserine yazdığı büyük *Hâşiye*:[47]

---

[43] Diğer kaynaklarda dört kıyye olarak geçer. Bkz. Ebül'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, 263.

[44] el-Kevserî, *et-Tahrîru'l-Vecîz*, s. 52-53.

[45] Bu iki risâle şunlardır: 1- Daha çok *Logaritma Şerhi* adıyla tanınan birinci risâlenin esas adı *Şerhu Cedâvili'l-Ensâb* olup iki bölümden (makale) meydana gelmektedir. Birinci bölümde logaritma cetvelleri tanıtılmakta, ikinci bölümde ise bu cetvellerin nasıl kullanılacağı açıklanmaktadır. Kütüphanelerde yazma nüshaları mevcuttur. Tanıtımı ve nüshaları için bkz. Ekmeleddin İhsanoğlu-Ramazan Şeşen-Cevat İzgi, *Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi*, I, 256-259. 2- *Usûl-i Cedâvil-i Ensâb-ı Sittînî* adlı bu eser, astronomi hesaplarında kullanılmak üzere hazırlanan altmışlı logaritma cetvelleriyle ilgili küçük bir risâledir. Bkz. Şerafettin Gölcük – Metin Yurdagür, "Gelenbevî", *DİA*, XIII, 554.

[46] Ebû Abdillâh Celâlüddîn Muhammed b. Es'ad b. Muhammed ed-Devvânî es-Sıddîkî. Bkz. Harun Anay, "Devvânî", *DİA*, IX, 257-262.

[47] *Hâşiye alâ Şerhi'l-Celâl*: Adudüddîn el-Îcî adıyla tanınan Ebü'l-Fazl Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdülgaffâr el-Îcî (v. 756/1355)'nin *el-Akāidü'l-Adudiyye* adlı akâid risâlesi üzerine ed-Devvânî tarafından yapılan ve daha çok Celâl diye bilinen şerhine yazılmış önemli bir hâşiyedir. Eser birçok defa (İstanbul, 1233, 1306, 1325) basılmıştır. Bkz. Tahsin Görgün, "Îcî, Abdurrahmân", *DİA*, XXI, 410-414; Yusuf şevki Yavuz, "el-Akāidü'l-Adudiyye", *DİA*, II, 216. Şerafettin Gölcük – Metin Yurdagür, "Gelenbevî", *DİA*, XIII, 554. Serbestzâde İskilipli Ahmed Hamdi, *İlm-i Kelâmdan Akāid-i Adudiyye Şerhi Celâl Tercümesi*

Onun bu kitabı, ders kitapları arasındaydı ve okutulmasına son derecede önem verilirdi. Bu eserde öncekilerin kitaplarında bulunmayan incelemeler vardır.

4- Ebü'l-Feth'in (v. 976/1568)[48] *Tehzîbü'l-Mantık*'a yaptığı *Hâşiye* üzerine yazdığı *Hâşiye*.[49]

5- Yine Ebü'l-Feth'in âdâb (münâzara) ilmine dair kitabına yazdığı büyük *Hâşiye*.[50]

Bu iki eser, âlimler nezdinde pek yüksek bir dereceye sahiptir. Çünkü bunlar; bilgileri en güzel şekilde kullanma yollarını öğretir, çeşitli ilimlerle ilgili derin sorulara tenkitçilerce kabul edilebilir cevaplar verebilmek için uyanık olunup dikkat edilmesi gereken hususlara alıştırır. Bu iki kitap, çeşitli ilimlerle ilgili istıtrâtlarıyla (konu dışına çıkarak verdiği bilgilerle) o ülke (Osmanlı) âlimlerinin "*ilim ehlinin ibârelerine dalıp o ibârelerin derinliklerinden öğrencilere eğitimi verilen ilimlere uygun ince manaları çıkarma*" özelliğini en güzel şekilde temsil eder. İlimleri okumayı bitirdikten sonra bu iki kitapta bulunan "anlama yolları" ve "ilimlerdeki kabul ve red gerekçeleri" üzerinde alıştırma yapan öğrenci, büyük âlimlik imtihanında (ruûs imtihanı) parlak bir başarıyı garantilemiş olurdu. Bu ikisi, o ülkedeki (Osmanlı'daki) ilmî tartışma metodunu ortaya koyan somut iki örnektir. Nitekim büyük âlimlerden Şeyh

---

adlı eserinde (Trabzon: Saray Matbaası, 1311) Gelenbevî'nin hâşiyelerini de Türkçe'ye çevirmiştir.

48 Mîr Zâhid Ebü'l-Feth es-Saîdî. Biyografisi aşağıda 18. maddeden sonra gelecek.

49 *Hâşiye alâ Tehzîbi'l-Mantık ve'l-Kelâm*: et-Teftâzânî adıyla meşhur Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer'in (v. 792/1390) *Tehzîbü'l-Mantık ve'l-Kelâm* adlı eserine ed-Devvânî'nin yazmaya başlayıp tamamlayamadığı şerhin Mîr Zâhid Ebü'l-Feth es-Saîdî'ye ait olan ve *Tehzîb-i Mîr* olarak da bilinen hâşiyesi üzerine yazılmış yeni bir hâşiyedir. İstanbul'da (1288) basılmıştır. Şerafettin Gölcük – Metin Yurdagür, "Gelenbevî", *DİA*, XIII, 554. et-Teftâzânî'nin biyografisi için bkz. Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 87-88.

50 *Ta'lîkât alâ Hâşiyeti Mîr alâ Şerhi'l-Âdâb*:Gelenbevî'nin en hacimli eserlerinden biri olan bu kitap, Adudüddîn el-Îcî'nin münâzara âdâbıyla ilgili *Âdâbü'l-Allâme Adudiddîn* adlı eserine Muhammed et-Tebrîzî el-Hanefî tarafından yapılan şerhe Mîr Zâhid Ebü'l-Feth es-Saîdî'nin yazdığı hâşiyenin yeni bir hâşiyesidir. İstanbul'da (1234) basılmıştır. Şerafettin Gölcük – Metin Yurdagür, "Gelenbevî", *DİA*, XIII, 554.

Desûkî Arabî (v. 1230/1815)[51] de burada (Mısır'da) Ezher tartışmalarının canlı misali idi.

6- Molla Câmî'nin (v. 898/1492)[52] *el-Fevâidü'z-Ziyâiyye* adlı eserine yazdığı *Ta'lîka.*[53]

7- *Şerhu'l-Esîriyye fi'l-Mantık.*[54]

8- *el-Burhân*: Sûrî mantıkla ilgili titiz bir şekilde hazırlanmış hârika bir kitaptır.[55]

9- *Miftâhu Bâbi'l-Müveccehât*: *Risâletü'l-İmkân* adıyla da tanınır.[56]

*el-Burhân* gibi bu kitap da oradaki ders kitapları arasındaydı. *Miftâhu Bâbi'l-Müveccehât*tan ilhâmla alınmış olan düşünceler nerede, aslı nerede?!..

10- *Âdâbü'l-Münâzara.*[57]

11- *Resâilü'l-İmtihân.*[58]

---

[51] Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arefe ed-Desûkî. Bkz. Cengiz Kallek, "Desûkî, Muhammed b. Ahmed", *DİA*, IX, 214.

[52] Nûruddîn Abdurrahmân b. Nizâmuddîn Ahmed b. Muhammed el-Câmî. Bkz. Ömer Okumuş, "Câmî, Abdurrahmân", *DİA*, VII, 94-99.

[53] Bu eser, İbnü'l-Hâcib adıyla tanınan Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebû Bekr b. Yûnus (v. 646/1249)'un *el-Kâfiye* adlı meşhur nahiv muhtasarı üzerine el-Câmî'nin yaptığı ve daha çok *Molla Câmî* diye meşhur olan *el-Fevâidü'z-Ziyâiyye* adlı şerhin bir hâşiyesidir. Bkz. Hulusi Kılıç, "İbnü'l-Hâcib", *DİA*, XXI, 55-58; a.mlf., "el-Kâfiye", *DİA*, XXIV, 153-154.

[54] Bu eser, Esîruddîn el-Ebherî adıyla tanınan Esîruddîn el-Mufaddal b. Ömer es-Semerkandî el-Ebherî (v. 663/1265?)'nin *er-Risâletü'l-Esîriyye fi'l-Mantık* adıyla da bilinen *Îsâgûcî* adlı mantık risâlesinin şerhidir. İstanbul'da (1275, 1283) basılmıştır. Bkz.Abdülkuddüs Bingöl, "Ebherî, Esîrüddîn", DİA, X, 75-76; Şerafettin Gölcük – Metin Yurdagür, "Gelenbevî", *DİA*, XIII, 553.

[55] *Burhân-ı Gelenbevî*, *Mîzân-ı Gelenbevî*, *Mîzânü'l-Burhân* veya kısaca *el-Burhân* olarak tanınan bu esere bizzat müellifi tarafından bir hâşiye ve başkaları tarafından da çeşitli şerh ve terceme/inceleme çalışmaları yapılmıştır. İstanbul'da (1253, 1289, 1306, 1310) basılmıştır. Bkz. Abdülkuddûs Bingöl, *Gelenbevî'nin Mantık Anlayışı*, Ankara: MEB, 1993; Şerafettin Gölcük – Metin Yurdagür, "Gelenbevî", *DİA*, XIII, 553.

[56] Bu eser, mantığın vücûb, imkân, imtinâ konularını ele alır. İstanbul'da (1309) basılmıştır. Şerafettin Gölcük – Metin Yurdagür, "Gelenbevî", *DİA*, XIII, 553.

[57] Münâzara ilmine dair olan bu eser üzerine de şerh ve terceme çalışmaları yapılmıştır. İstanbul'da (1281) basılmıştır. Şerafettin Gölcük – Metin Yurdagür, "Gelenbevî", *DİA*, XIII, 554.

12- *Ta'yînü'l-Kıble*.[59]

13- *Adlâu'l-Müsellesât*.[60]

14- *Şerhu'l-Hidâyeti'l-Esîriyye fi'l-Hikme* adlı eser üzerine yazdığı büyük *Hâşiye*.[61]

Bu kitapların hepsi matbûdur.

15- *el-Amel bi'r-Rub'i'l-Müceyyeb*.[62]

16- *Küsûrâtü'l-Hisâb*: Kesirler ve hesapla ilgili önemli işlemler ile cebir problemleri hakkındadır.[63]

17- *Hâşiye alâ Hâşiyeti Abdilhakîm es-Siyâlkûtî alâ Şerhi's-Sa'd li'l-Akāidi'n-Nesefiyye*.[64]

---

[58] Sultan Abdülmecîd dönemi âlimlerinin çeşitli konularla ilgili risâleleri yanında Gelenbevî'nin de pek çok risâlesini içermektedir. İstanbul'da (1262, 1275) basılmıştır. Şerafettin Gölcük – Metin Yurdagür, "Gelenbevî", *DİA*, XIII, 553.

[59] *Dekāiku'l-Beyân fî Kıbleti'l-Büldân*: Daha çok *Risâletü'l-Kıble* olarak bilinen bu eser İstanbul'da (1337) basılmıştır. Şerafettin Gölcük – Metin Yurdagür, "Gelenbevî", *DİA*, XIII, 555.

[60] Üçgenlerin incelendiği bu risâle İstanbul'da (1220) basılmıştır. Şerafettin Gölcük – Metin Yurdagür, "Gelenbevî", *DİA*, XIII, 554; Tanıtımı ve nüshaları için bkz. Ekmeleddin İhsanoğlu-Ramazan Şeşen-Cevat İzgi, *Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi*, I, 253-254.

[61] *Hâşiye alâ Hâşiyeti'l-Lârî alâ Şerhi Hidâyeti'l-Hikme*: Esîruddîn el-Ebherî'nin İslâm felsefesinin ana konularını ele alan *Hidâyetü'l-Hikme* adlı eserine Kâdı Mîr adıyla tanınan Emîr Hüseyin Mîr b. Muînüddîn Meybüdî (v. 909/1503) tarafından yazılan şerh üzerine el-Lârî adıyla tanınan Molla Muslihuddîn Muhammed b. Salâh b. Celâleddîn Mültevî el-Lârî (v. 979/1572)'ye ait hâşiye üzerine yazılan yeni bir hâşiyedir. İstanbul'da (1270) basılmıştır. Bkz. H. Bekir Karlığa, "Kâdî Mîr Meybüdî", *DİA*, XXIV, 118-119; Hulusi Kılıç, "Lârî, Muslihuddîn", *DİA*, XXVII, 103-104; Şerafettin Gölcük – Metin Yurdagür, "Gelenbevî", *DİA*, XIII, 554.

[62] Astronomiye dâir olan bu eser, *Risâle alâ Rub'il-Mukantarât*, *Kitâbü'l-Merâsıd* gibi adlarla da tanınmaktadır. Pek çok yazma nüshası mevcuttur. Şerafettin Gölcük – Metin Yurdagür, "Gelenbevî", *DİA*, XIII, 554-555.

[63] *Hisâbü'l-Küsûr* adıyla da bilinen mesâil-i sitte ve cebir ilmiyle ilgili bu eserin birçok yazma nüshası mevcuttur. Bkz. Şerafettin Gölcük – Metin Yurdagür, "Gelenbevî", *DİA*, XIII, 554. Tanıtımı ve nüshaları için bkz. Ekmeleddin İhsanoğlu-Ramazan Şeşen-Cevat İzgi, *Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi*, I, 254-256.

[64] Bu eser en-Nesefî adıyla tanınan Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed en-Nesefî (v. 537/1142)'nin *Akāidü'n-Nesefî* adlı meşhur akāid metnine et-Teftâzânî adıyla tanınan Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer (v. 793/1390)'in yazdığı şerh (*Şerhu'l-Akāid*) üzerine Hayâlî

Bu son iki eser, Âsitâne'de (İstanbul) Bâyezid meydanındaki Umûmî Kütüphane (Beyazıt Devlet Kütüphanesi)'dedir.[65]

18- *Vahdetü'l-Vücûd*: Fatih Kütüphanesi'ndedir.[66] Nitekim *Hâşiye alâ Ebi'l-Feth fi'l-Âdâb* adlı eserinin müellif hattı nüshası da oradadır.

Ebü'l-Feth, İsâmüddîn el-İsferâyînî'nin (v. 945/1538)[67] arkadaşlarındandır. İranlılar arasında Mîr Ebü'l-Feth adıyla tanınır. 976/1568 yılında vefat etmiştir. Hz. Hüseyin'in soyundandı. Bundan dolayı kendisine "Emîr" lâkabı verilmişti. Şerîflere "Emîr" lâkabını verip sonra telâffuzu kolaylaştırmak için onun yerine "Mîr" demek İranlıların âdetidir.

Ben daha önce zikredilen büyük Karlevî Hoca'nın ve Riyâziyeci Ziyâ Bey'in yanında Gelenbevî'ye ait başka bazı yazma risâleler de görmüştüm; ancak şu anda isimlerini hatırlayamıyorum.[68]

Allah Gelenbevî'nin kabrine sağanak şeklinde rıza yağmurları yağdırsın ve Cennetteki makamını yükseltsin!

## G- ÖĞRENCİLERİ

Gelenbevî'den büyük âlimler icâzet almıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

---

Ahmed b. Musa (v. 875/1470) tarafından yazılan hâşiye üzerine Abdülhakîm b. Şemsüddîn el-Hindî es-Siyâlkûtî el-Bencâbî (v. 1067/1656)'nin yazdığı hâşiyeye yazılmış bir ta'lîkâttır. *Siyâlkûtî ale'l-Hayâlî*'nin kenarında basılmıştır. (İstanbul: Şirket-i Hayriye-i Sahâfiyye, 1304). Bkz. Yûsuf Şevki Yavuz, "Akâidü'n-Nesefî", *DİA*, II, 217-219; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 283. Giritli Sırrı Paşa, *Şerh-i Akâid Tercemesi* (I. Cild: Rusçuk 1292; II. Cild: Trabzon 1301) adlı eserinde Gelenbevî'nin hâşiyelerini de Türkçe'ye çevirmiştir. *DİA*'da Gelenbevî'nin Kelâmla ilgili eserleri arasında 2. numarada zikredilen "Ta'lîkât alâ Hâşiyeti's-Siyâlkûtî" adlı eserin: "*el-Akâidü'l-Adudiyye* üzerine Cürcânî tarafından yazılan şerhe Abdülhakîm es-Siyâlkûtî'nin yaptığı hâşiyeye Gelenbevî'nin ta'lîkâtı" şeklinde açıklanması (Şerafettin Gölcük – Metin Yurdagür, "Gelenbevî", *DİA*, XIII, 554) bir zühûl eseri olmalıdır.

65 *Küsûrâtü'l-Hisâb*: Beyazıt Devlet Kütüphanesi, nr.4494. (Bkz. Şerafettin Gölcük – Metin Yurdagür, "Gelenbevî", *DİA*, XIII, 554).

66 *Risâle fî Tahkîki Vahdeti'l-Vücûd*: Fâtih Kütüphanesi, nr.5393. Bkz. Şerafettin Gölcük – Metin Yurdagür, "Gelenbevî", *DİA*, XIII, 554.

67 Ebû İshâk İsâmüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Arabşâh el-İsferâyînî. Bkz. İsmail Durmuş, "İsferâyînî, İsâmüddîn", *DİA*, XXII, 516-517.

68 Gelenbevî'nin diğer eserleri için bkz. Şerafettin Gölcük – Metin Yurdagür, "Gelenbevî", *DİA*, XIII, 553-555.

1- Akhisarlı Kara Halil.

2- Safranbolulu Mehmed Emîn b. Osman (v. 1229/1814).[69]

3- Yâsîncizâde Abdülvehhâb b. Osman (v. 1249/1833).[70]

Gelenbevî'nin hocasının oğlu olan bu zât, daha sonra Şeyhülislâm olmuştur. Bu âilenin nisbesi Yâsîn sûresinedir. Zira dedelerinden biri bazı camilerde Yâsîn sûresinin okunması için vakıfta bulunmuş ve bu sebeple de kendisine ve torunlarına bu lakâp verilmiştir.[71]

4- Filibe'de sürgündeyken vefât eden, hocaların hocası, Ahıskalı Ali Fikri b. Mehmed Sâlih (v. 1236/1821).[72]

Bu zât, hem Gelenbevî'den hem de Gelenbevî'nin hocası Müftîzâde-i Kebîrden ilim tahsil edip ikisinden de icâzet almıştır. Ayrıca Mehmed Münîb Ayntâbî (v. 1238/1822)[73] ve Debbâğzâde adıyla tanınan Mısır kadısı Rizeli Mustafa'dan[74] da ilim tahsil edip icâzet almıştır. Bu son iki zât ise *Envâru't-Tenzîl*'e hâşiye yazan Allâme İsmâil b. Muhammed el-Konevî'den (v. 1195/1780)[75] ilim tahsil etmişlerdir.

Bu zâtların hepsi de o ülkenin (Osmanlı) meşhur âlimlerindendir. Onların ilmî silsileleri icâzetli hocaların icâzetnâmelerinde zikredilmektedir.

Ahıskalı'dan İspirli İbrâhim b. Mehmed (v. 1255/1839);[76] ondan Allâme Giritli Süleyman b. Hasan;[77] ondan Hâfız Mehmed Gâlib (v. 1286/1869);[78]

---

69 el-Kevserî, *et-Tahrîru'l-Vecîz*, s. 46, **48**.

70 Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, II, 57; Ebül'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, 189-190, 863; Mehmet İpşirli, "Abdülvehhâb Efendi, Yâsincizâde", *DİA*, I, 285-286.

71 Dedesi Seyyid Mustafa Efendi'nin Ayasofya Câmiinde "Yâsînhân" olması dolayısıyla bu lâkabın verildiği de belirtilmektedir. Bkz. bir önceki dipnot.

72 el-Kevserî, *et-Tahrîru'l-Vecîz*, s. 10, 19, 39, 40, 41, 44, 46.

73 el-Kevserî, *et-Tahrîru'l-Vecîz*, s. 40-41 (nr:15), 10, 45, 46, 61; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, II, 34-36; Ebül'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, 171-173.

74 el-Kevserî, *et-Tahrîru'l-Vecîz*, s. 19.

75 el-Kevserî, *et-Tahrîru'l-Vecîz*, s. 10, 20, 25, 35, 40; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 405; Ebül'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, 312-313.

76 el-Kevserî, *et-Tahrîru'l-Vecîz*, s. 41-42 (nr: 16), 10, 20, 24, 41, 42, 63.

77 el-Kevserî, *et-Tahrîru'l-Vecîz*, s. 10, 21, 24, 41, 43, 44, 72.

78 el-Kevserî, *et-Tahrîru'l-Vecîz*, s. 42-44 (nr: 17), 10, 24, 52, 65, 73.

ondan ülkenin allâmesi İstanbullu Ahmed Şâkir b. Halil (v. 1315/1898)[79] -bu zâta yetiştim ve mübârek duâlarına nâil oldum-; ondan ise hocam ve dayanağım Allâme Eğinli İbrahim Hakkı b. İsmâil b. Ömer (v. 1318/1901)[80] ile hocam, önderim, derin âlim, meşhur Alasonyalı Şeyh Ali Zeynelâbidîn b. Hasan b. Musa (v. 1336/1917)[81] icâzet almıştır. Allah Teâlâ hepsine rahmet eylesin ve Cennet'teki derecelerini yükseltsin!..

---

[79] el-Kevserî, *et-Tahrîru'l-Vecîz*, s. 52-56 (nr: 21), 10, 21, 24, 44, 57, 58, 66, 76; Ebül'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, 154.

[80] el-Kevserî, *et-Tahrîru'l-Vecîz*, s. 56-59 (nr: 22), 15, 52, 62.

[81] el-Kevserî, *et-Tahrîru'l-Vecîz*, s. 66-72 (nr:28), 10, 15, 46, 52; Ebül'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, 199-200, 869.